

Faragó László

Kulturált befogadók, befogadói kultúrák. Kommunikációs attitűdvizsgálat missziót megjártak körében

Dolgozatom a missziós területen végzett kutatás kommunikációs aspektusait elemzi, különös tekintettel az afganisztáni PRT-re. Megállapítottam, hogy a vizsgálatban résztvevők közül minden második válaszadónak okozott valamilyen nehézséget a missziós területen élők kultúrájának megértése. Az internethasználat a műveleti területen is alapvető személyközi és tömegkommunikációs eszközzé vált 2010-re, ám a helyiek meggyőzéséhez vezető út hatékony és legolcsóbb médiuma lehet a rádió Afganisztánban. Javaslom tehát, hogy a rádiót a táboron belüli belsőkommunikáció eszközeként is használják fel.

A missziós környezet felé irányuló és a „táboron” belüli kommunikáció mindig többről szól, mint az önmagáért való kommunikációról. (Császi, 2001). A küldetés helyszínét – éppen a különleges helyzete miatt – felfoghatjuk úgy, mint egy jobbra zárt helyi társadalmat, amelynek önálló, otthonról hozott kultúrája és szokásrendje van. Ez a társadalom, és az azzal együtt objektíválódó kultúra azonban nem csupán a kommunikáción keresztül létezik, – ahogy ezt J. D. Peterstől idézi Császi Lajos – hanem magában az oda-vissza irányuló üzenetekben is pontosan fellelhető. Az üzenetekkel nemcsak informálni lehet a közösséget, hanem a kommunikáció segít megőrizni és rendbe hozni az emberi kapcsolatokat is. Másik aspektusból nézve: megvan a veszélye annak is, hogy sérülékenyebbé teszi az adott társadalmat, de felerősítheti annak értékeit is. A kommunikáció, az üzenetváltás lehetőséget teremt ahhoz is, hogy az üzenetek keletkezésétől több ezer kilométer távolságban szimbolikusan részesei legyenek a másik fél által megélt rituáléknak, egyszóval virtuálisan közelebb kerüljenek egymáshoz. A kommunikáció itt kielégíti az emberi szükséglet több szintjét is.

Egy misszióban eltöltött fél év vagy ennél is hosszabb idő lelki nyomásának elviseléséhez és a műveleti területen egyébként jelen lévő folyamatos feszültség oldásához – hipotézisem szerint – az egyik leghatékonyabb eszköz lehet a korábbi kapcsolatok ápolása, vagyis a barátokkal, családtagokkal és ismerősökkel rendszeresen ismétlődő interperszonális kommunikáció. Nézetem szerint az intézményesített és jól kiépített eszközrendszerű belső tájékoztatással csökkenthető az a hiányérzet, amely információszükséglet kapcsán alakul ki. *Angelusz* úgy véli, minél dinamikusabb egy

társadalom fejlődése, minél bonyolultabb, szerteágazóbb a környező világgal való viszonya, annál inkább megnő az új ismeretek jelentősége, fontosabbak az újdonságok befogadására való készségek. (Angelusz, 2000)

A rendkívüli helyzetnek számító missziós küldetés során legalább kétirányú információszükséglet figyelhető meg: egyfelől hiányérzet mutatkozik az otthoni családi és a nemzeti politikai élet iránt. Ideális esetben mindkét „érdeklődés” kielégíthető az otthonról megszerezhető információkkal: Fontos vizsgálni azt is, hogy vajon az inkorporált tudástőke növekedésével nem alakul-e ki jelentősebb információszükséglet, az objektív véleményalkotáshoz szükséges más-más nézőpontú információ. Az információszükséglet második iránya – amely intenzitásában akár erősebb is lehet az előbbinél – a gyors, drámai változások, a közvetlenül megtapasztalható veszélyhelyzet miatt éppen a táboron belül alakul ki. Érinti azonban a missziót körülvevő társadalmat és az ahhoz kapcsolódó kultúrát, sokkal inkább az állandó veszélyérzetet is, amely mindkét csoportnál jelentkezik.

* * *

Az elkövetkezőkben a missziós területen és a misszióból hazatértek körében felvett adatok alapján elemzem a küldetések kommunikációs aspektusait. A vizsgálathoz segítségül hívom azokat a tanulmányokat, amelyeket a kérdőívek előkészítése kapcsán írtam. (Faragó, 2009, 2010)

Korábban megállapítottam, hogy az afgán társadalmi viszonyrendszer eddiginél alaposabb feltérképezése és ezzel együtt a helyiek szociális befolyásolása kérdéseinek tisztázása lehet az afganisztáni MH Tartományi Újjáépítési Csoport (Provincial Reconstruction Team – PRT) további sikerek egyik kiinduló pontja.

Herbert C. Kelman alapján és az eddigi tapasztalatok szerint azt várhatjuk, hogy a szociális befolyásolási kísérletekre az afgánok elsősorban elutasítással, de a legjobb esetben is identifikációval, vagyis azonosulással reagálnak. A pozitív reakció kikényszerítése években mérhető, hosszú folyamat, hiszen előbb a jó példákat kell elfogadtatni a helybeliekkel. A behódolás az európai kultúra sajátja, a belsővé tételt pedig az iszlám miatt kizárhatjuk.

A megtanult és elfogadott folyamat nagy valószínűséggel csökkenti majd a bizalmatlanságot és az ellenszenvet, legalábbis minimális mértékben. A behelyettesítő megerősítés magában foglalja azt is, hogy elvárás formájában valamilyen kognitív modell alakuljon ki. Mindenekelőtt tehát meg kell találni azokat a PRT-hez köthető, korábban megismert jó példákat, amelyet még elfogadnak a helybeliek. Ezen kívül a PSYOPS-műveletek során érdemes mindig valamilyen új modellt állítani, amelynek várhatóan kicsi az elutasítási szintje.

A kapcsolattartáshoz elegendő néhány jól irányzott találkozó, az információ hatékony eljuttatáshoz azonban folyamatosan „fogyasztható” tömegkommunikációs eszközöket is igénybe kell venni. Megállapításom szerint az elkövetkezendő néhány évben erre lenne alkalmas például Afganisztánban a rádió, amely a rendkívül magas hegyekkel és nagy kiterjedésű, jobbára lakatlan vidékekkel szabdaltságot országban a legolcsóbban fenntartható médiatípus. A TV térhódítása jól érzékelhető, a rádiókészülék azonban sokkal kisebb és egyszerűbben magánál hordhatja bárki. A rádió mellett szól az is, hogy a kutatások alapján meghatározó a műveletlen, írástudatlan réteg aránya.

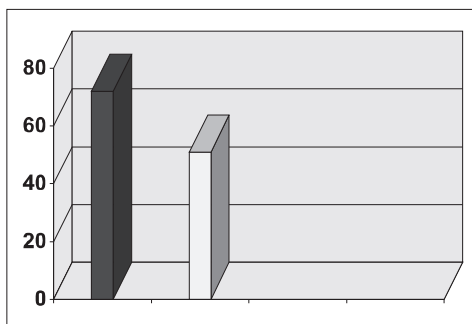
A következőkben mintegy 1200-fős minta alapján elemzem a kommunikációs nézőpontokat. Ehhez olyan keresztábrákat szerkeszték, amelyek az előbbi gondolatokhoz, felvázolt hipotézisekhez jelentenek támpontot.¹ Az összevetéseknél elsősorban az afganisztáni PRT kapcsán szerzett tapasztalatokra támaszkodom. A kapott eredményekből csak a leginkább releváns adatokat elemzem tovább, de a diagramokban természetesen ennél sokkal több eredmény olvasható.

Kutatási beszámoló

Felkészítés a kulturális különbségek kezelésére

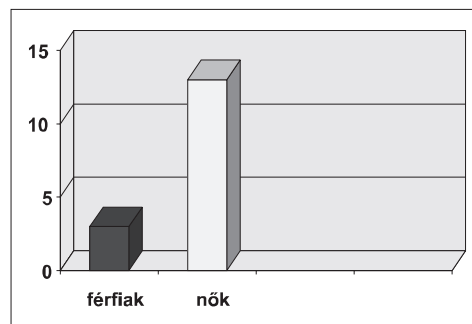
A „Honnan értesült a missziós szolgálatlehetőségről?” kérdés és az erre adott válaszok megoszlása azt vetíti előre, hogy a későbbiekben célszerű külön figyelmet fordítani a nemek szerint attitűdkülönbségek elemzésének. A válaszadók többsége (férfiak: 72%-a, nők: 51%-a; ld. 1. ábra) a személyügyestől és közvetlen felettesétől kapja az információkat a misszióban való részvételhez. A férfiak jelentős többsége mondja ezt, ők azok tehát, akik inkább ragaszkodnak a *Huntington* által is megfogalmazott tekintélyelvhez: feltétel és érvelés nélkül betartják a szolgálati utat. (Huntington, 1994) Érdekes azonban egy pillantást vetni azokra, akik úgy emlékeznek, ismerősöktől és barátoktól kapták az indíttatást a misszióban való részvételre: a nők négyszer annyian (2,9/13%; ld. 1.2 ábra) válaszoltak igennel erre az opcióra, mint a férfiak. Márpedig ezt az eredményt a kommunikációs üzenet eljuttatása szempontjából is vizsgálni kell majd, vagyis a későbbiekben nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy a nők esetében a hivatalos vagy szolgálati „csatorna” mellett releváns és aktív a személyes kapcsolat során megszerzett információ.

A személyes és csoportos felkészítés során „begyűjtött” kompetenciák a későbbiekben meghatározzák a misszióban eltöltött idő minőségét és természetesen adott

1. ábra. Honnan értesült a missziós szolgálat lehetőségéről?

1/a. a felettes és a személyügyes információiból

1/b. ábra ismerős, barát javasolta

1 A keresztábrákat a kutatásvezető adatbázisából töltöttem le a korábban felvázolt kutatás terve alapján.

esetben elengedhetetlenül szükségesek a lelki és a testi sérülések kivédésére. A következőben tehát a kiküldetés előtt megtanulható, elsajátítható legfontosabb ismeretekkel kapcsolatos elégedettséget veszem sorra. Ezek (a katonai képességek mellett) a nyelvi és a számítástechnikai ismeretek.

A missziók minden esetben többnemzetiségű alakulatok, amelyekben a kapcsolattartáshoz elengedhetetlen egy vagy több idegen nyelv ismerete. (Ezt támasztják alá a délszláv válság idején szerzett személyes tapasztalataim is.) A befogadói kultúra szempontjából hasonló a helyzet, ebben az esetben azonban a nyelv mellett az ország sajátosságainak ismeretére is szükség van.

A másik terület a számítógépnek – amely a személyes és a munkaköri kapcsolattartás nélkülözhetetlen eszköze – a közepes szintűnél jobb minőségű kezelése. Ezt támasztja alá az is, hogy 2009-ben, tehát a kutatás kezdetén, a magyarországi szélessávú internet-penetráció elérte az 55 százalékot – olvasható Nemzeti Médiaanalízisben.

Egyáltalán nem vagy inkább nem volt elégedett az idegen nyelvi felkészítéssel a válaszadók releváns többsége: 60,7%-a. Közülük is inkább a férfiak mondták ezt. (Az ellenpélda is ezt támasztja alá, vagyis a nők negyede semmi kifogást nem talált ezen a téren; kétszer annyian mondták ezt, mint ahányan elégedettek voltak a nyelvi kurzussal a férfiak.) Az elégedetleneknek nyilván kommunikációs nehézségük származott mindebből. Rászorultak társaik segítségére, nehezítette a munkafolyamatokat és a helyi kultúra megértését, amely kétség kívül nehezen feloldható belső nyomáshoz vezethetett.

Első olvasatra meglepő, hogy a legfiatalabbak, a többnemzetiségű, „határok nélkül” európai olvasztótégelybe született, 25 év alatti válaszadók között találtam a legtöbb elégedetlent (72%). Ezeknek a fiataloknak a középiskolai tanulmányok során legalább egy nyelvet el kell sajátítaniuk. Márpedig aligha rendelkeztek ezzel a kompetenciával, ha a missziós felkészítéstől várták (és nem kapták meg) ezt a tudást.

Az iskolai végzettséget, az előmenetelt nézve egyértelműen egyre kisebb a nyelvi felkészítéssel kapcsolatos elégedetlenség, de a diplomások közül is minden második válaszadó találta egyértelműen rossznak a nyelvi kurzust. Megállapítható, hogy a hivatásosok nyelvi felkészültsége jobb, mint a szerződéseseké, különben nem mondta volna a szerződésesek 70%-a, hogy nem találta elégségesnek az idegen nyelvi órákat. Később, amikor azt kérdezzük a résztvevőktől, mire tudja majd használni a misszióban megszerzett tudást, éppen a hivatásosok (vagyis, akik eleve jobb nyelvi alappal érkeztek) mondták, hogy remek nyelvgyakorlási lehetőség a külszolgálat. Ugyancsak így vélekedett a diplomások és a tisztikar kétharmada, akik már előzőleg is jobban beszéltek valamilyen nyelvet és nem a két-három hónapos felkészülés idején kellett elsajátítani ezt a tudást. (Hozzá kell tenni: ennyi idő nem is elegendő hozzá.)

Mindezek alapján egyértelműen nagyobb figyelmet kíván a misszióba indulók nyelvi felkészítése és az idegen-nyelvi kommunikáció valós kontrollja. A másik lehetőség, ha a szolgálatra való jelentkezésnél nagyobb súllyal esne latba a megfelelő szintű, NATO-kompatibilis angolnyelv-tudás. (Az idegen nyelvi beszédkészség ellenőrzést én minden esetben szigorúbban venném.)

Még lesújtóbb a kép a számítástechnikai felkészítés terén. Van valami ellentmondás abban, hogy leginkább a 30 évnél fiatalabbak elégedetlenek a felkészítés során

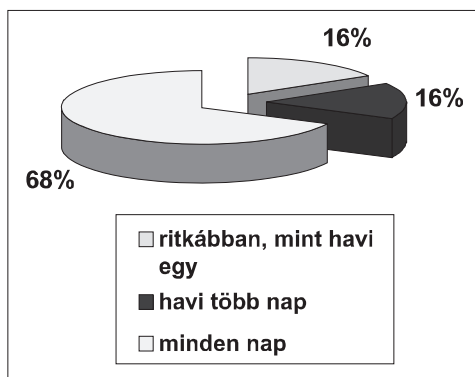
elsajátítható számítástechnikai alapokkal. De összességében is 70 százalék felett van azok aránya, akik többet vártak volna a tanfolyamoktól. A képet tovább árnyalja, hogy a férfiak e tekintetben megelőzik a nőket (73%, illetve 66%). A hivatásosokat és a szerződéses állományt egymásmellé állítva nem mutatkozik alapvető különbség, de a hetven százalékos elégedetlenség itt is elgondolkodtatóan kimagasló.

Az előző gondolatmenet alapján nem a kurzust kárhoztatnám, hanem a belépési megmértetést. Nem engedhető meg, hogy misszióba induljon egy katona, aki nem rendelkezik készségszintű számítástechnikai ismeretekkel. Ezt a készséget ugyanis nem lehet néhány hónap alatt úgy elsajátítani, hogy azt akár vészhelyzetben is megfelelően alkalmazhassa a katona. A kommunikáció-képes nyelvi tudás és a számítástechnikai ismeret természetesen összefügg egymással.

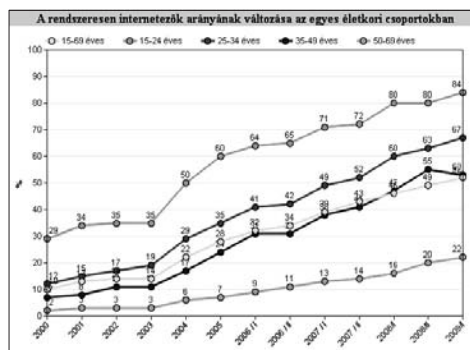
Elengedhetetlen, hogy a számítástechnikai kompetenciával párhuzamosan ne vizsgáljam az internet-használatot. Magyarországon is egyre több az „internet-polgárok” száma, az 55%-os internet-penetrációt tekintve pedig európai középmezőnyhöz tartozunk. (NRC, 2010) A jelen felmérés szerint minden harmadik válaszadó azonban hetente átlagosan csak egyszer látogat a világhálóra, de 16 százalékuk ritkábban, mint havonta keres kapcsolatot a számítógéppel. Nekik teljesen felesleges ezen a módon üzenetet, utasítást, de még baráti levelet is küldeni. Az internetet nem használók (más néven: digitális lemaradók) között szignifikánsan több a férfi, mint ahogy a masszív internetezők körében egyértelműen több a nő.

A korcsoportokat tekintve az is megállapítható, hogy a mintánkban az életkor növekedésével nem csökken, hanem nő az internethasználat – éppen ellentétesen azzal, mint ahogyan azt a társadalmi internet-penetrációs vizsgálatok előre vetítik. A legintenzívebb internet-fogyasztók a vizsgáltak körében a 45–50 évesek (80%). Még szembetűnőbb az adat, ha mellé tesszük a 25 év alattiak netfüggőségét. A különbség nem kevesebb, mint húsz százalék, vagyis a mintánkban szereplő missziós fiatal korosztály ennyivel kevesebbre értékeli a világhálót. A tiszteteket és az egyetemi végzettséggel rendelkezőket találjuk a masszívak táborában.

Érdeemes az adatokat összevetni a vizsgálat idejére vonatkozó médiaanalízissel: a 4. ábra azt mutatja, hogy a missziós mintában, az internet használat tekintetében lemaradt 24 évesnél fiatalabbak az országos átlagban kimagaslóan, 84%-ban használ-

2. ábra. Internethasználati gyakoriság

3. ábra. Internetpenetráció 2009 második felében (Forrás: NRC)

ják rendszeresen a világhálót. Elgondolkodtató az is, hogy a katonai külszolgálatban a nőket találjuk többet a számítógép előtt, miközben az NRC adatai szerint a civil mintában évek óta a férfiak előznek. Aki sokat internetezik, az elsősorban a világhálót használják információszerzésre, és ezzel párhuzamosan egyre inkább eltávolodik a televíziózástól. (Bayer, 2010; p. 39.) Bayer Judit és kutatótársai azt találták, hogy a 19 év alatti korosztály főmúsortidőben hajlandó lemondani a tévéről a netezés helyében. (Ők természetesen már nyomtatott sajtót is kevesebbet fogyasztanak, mint az országos átlag.)

Megállapítható tehát, hogy a missziós mintában szereplők némiképpen más-ként viselkednek, mint a civilek. Vizsgálatunk azt mutatja, hogy a középkorúak sokkal tudatosabban és mérhetően többet használják az internetet. Ők azok, akik szinte kizárólag ezen a csatornán informálódnak és tartják a kapcsolatot másokkal, a barátokkal, ismerősökkel. Ez az a kommunikációs út, amelyen a leghatékonyabban lehet eljuttatni az üzeneteket; és természetesen eszköz lehet a befolyásolásra is. Az internet teremtette digitális közeg számukra az a rituális tér, amelynek segítségével nemcsak kifejezik érdekeiket, érzelmeiket, igényeiket és vágyaikat, de fel is ismerik abban saját magukat, és morálisan azonosulnak is azokkal – ahogyan erről Császi a neodurkheimi paradigma kapcsán érvel. (Császi, 2001)

Ha egybevetjük a hazai kutatással a missziós mintát, azt kell leszűrnünk, hogy előbb-utóbb az egyik legfontosabb információszerző hely lesz a világháló, lett légyen a misszióban szolgáló bárhol a világon. Ezt pedig a belső kommunikáció terén is figyelembe kell venni!

A legfrissebb internet-használati analízis azt is hangsúlyozza, hogy netfogyasztók egyre kevesebbet ülnek a tévé előtt (mint láttuk, az egészen fiatalok akár teljesen le is mondanak a hagyományos képernyő bámulásáról). De akkor vajon honnan szerzik majd be az erőszak-élményt? Hogy miért hozom ezt szóba? Az erőszak ábrázolás – Császi szerint – civilizációs termék, amely a legtöbbször észrevétlenül beépül a szocializációval, és mélyen a társadalomba és kultúrába ágyazódik. (Császi, 2001) Szó sincs tehát devianciáról (mint azt már sokan és többször is megállapították)! Az erőszak nem csupán a médium nézettség-növelése miatt kerül műsorra. A média bemutatja az erőszakot, beszél róla és képes a médiapolgár attitűdét is változtatni. A misszióban – véleményem szerint – nincs szükség (vagy csak mérsékelten van igény) a médiából (főleg a tévéből, filmekből) áradó erőszakra. Hiszen a veszélyérzet minden nap jelen van. A médiumon keresztül tehát aligha lehet elérni adott esetben a kívánt attitűdváltást.

Az előbbiek alapján jól tervezett volt az a kérdés, hogy mivel töltik a szabadidejüket (konkrétabban: *okozott-e problémát a szabadidő eltöltése?*). Az összefüggést a nők erőteljesebb internet-fogyasztása kapcsán találtam meg. Azok, akik sok időt töltenek a számítógép előtt (mint adott esetben a nők), kevésbé vannak kitéve az unatkozásnak. A korcsoportok között a „bölcsebbek” könnyebben találnak maguknak elfoglaltságot, adott esetben szintén az internetet (ahogy ezt korábban megállapítottam).

Mivel helyettesítik az internet-kommunikációt azok, akik nem pártfogolják a netet? Némileg mellékvágánynak tűnhet, de azért itt is találhatunk érdekességet a kutatás szempontjából. A mobilhasználatra is rákérdezett a kérdőív. Azt azonban le kell szögezni, hogy a telefont nyilván ritkábban kapcsolják be a missziós műveleti

területen: túl drága lenne és főleg rengeteg kockázattal is járna. A kérdőív szerkesztőinek szándéka nem is ezt célozta, hanem azt szerette volna megtudni, hogy milyen szerepet tölt be a mobilkészülék a válaszadó civil életben.

A masszív mobiltelefon-használók körében kimagaslóan sokan voltak az alacsonyabb polgári iskolai végzettségűek (59%). Hagyományos levelet viszont nagyon ritkán küldenek a válaszadók: 3/4 részük havi egy borítéknál kevesebbet dob a postaládába.

A telefon, a postai levél és bizonyos értelemben az internet, mint személyes információközvetítő a „közszállítói” modellhez (common-carrier) tartozik a médiuumok irányítását tekintve.² Magánjellegű, egyének közötti, mindenkit-mindenkivel összekötő (point-to-point) globális hálózatról van szó, amely a nyomtatott sajtóhoz képest és a műsorszolgáltatással (broadcasting) ellentétben mindvégig megőrzi az intimitását. Az internet-használat elterjedésével azonban a mobiltelefonálás vélhetően áttérjed olyan netszolgáltatásokra, ahol hang és képzüneteket tudunk egymásnak küldeni, szinte valós időben. Ez az otthoniakkal való kapcsolattartásban is nagy szerepet játszik majd.

A mobiltelefon-használat azonban egyre nyilvánvalóbban része a civil hétköznapoknak. Javaslom, hogy – az okos-telefonokhoz hasonlóan – a belső kommunikációs eszközöket érdemes lenne kibővíteni egy helyi rádióprogrammal, amely a missziós táboron belül mindenkire szólna, ugyanakkor nem venne el a normális pont-pont közötti közlés hatékonyságából.

Ismerős ízevilág

A misszióban résztvevők nyolcvan százalékának nincs rossz emléke, ha a helyi konyha ízeiről érdeklődünk. Márpedig ebből azt a következtetést kell levonni, hogy ezek az emberek mindenképpen kapcsolatba kerültek a környező kultúrával, sőt érdeklődtek a helyiek dolgai iránt. A következőkben sorra veszem, hogy milyen volt a kultúrák közti kommunikációhoz rendelkezhető felkészítés és a találkozások kapcsán hogyan tudták ezt kamatoztatni?

A vizsgálat azt mutatja, hogy a misszióban résztvevők közül szinte minden másodiknak okozott kisebb nagyobb nehézséget a befogadók kultúrájának megértése. A nők voltak azok, akik könnyebben átvészelték a kultúraváltást. Jellemzően a hivatásosok fogadták könnyebben. Végül pedig, az iskolai végzettséget tekintve, a diplomások ódzkodtak legkevésbé az ismeretlen befogadói értékektől, vagy ők féltek legkevésbé a kockázatos ismeretlentől. Azt is feltételezhetjük, hogy tájékozottságuknál fogva az egyetemet végzettek voltak a leginkább tisztában például az afganisztáni helyzettel.

A jelenlegi afgán közállapotokat pontosan jellemzi az a tény, hogy az ázsiai országban 1979-ben volt utoljára népszámlálás. A nagyhatalmi vetélkedés ütközőzónájában a XIX. században létrehozott mesterséges állam nemzetiségeit azonban a

2 Danis McQuail: A média irányítása, Médiapolitikai szöveggyűjtemény. (szerk. Polyák Gábor), Budapest, 2010, Gondolat Kiadó, p. 75–101.

mai napig nem mérte fel senki pontosan. A feladat végrehajtása nagy nehézségekbe ütközne, mert az ország lakosságának 85 százaléka él vidéken, a lakosság majd egyharmada pedig nomád állattartásból tartja fenn magát. Míg a pakisztáni határhoz közel élő legnagyobb nemzetség, a pastuk egy tömbben élnek, addig északon az etnikai csoportok nem alkotnak jól körülhatárolható geopozíciót.

Afganisztán lakói a britektől – köztük is Sir *Mortimer Durand* tábornoktól³ – kapták a földkerekség legkiválóbb gerillái címet. (Faragó, 2010) Az elnevezés találó és azóta is állja a helyét, hiszen a gyarmatosítás idején britek, az oroszok, majd a nyolcvanas években a szovjetek is csúfos vereségeket szenvedtek a nomád faluközösségekből szerveződő gerilláktól. Most pedig a világhatalom Amerika és vele együtt a szövetségesek tanácstalanok a polgárháború sújtotta országban.

Megfordítva *Clausewitz* alap gondolatát, a háborút most már a politikai eszközeivel kellene folytatni. De a megbékélést tekintve szó sem lehet az etnikai határok menti megosztásról (amit a környező országok geostratégiai érdekei sem engednének meg). Ráadásul az amerikaiak az általuk *helyettesítő háborúnak* (proxy war) nevezett jelenséget is képtelenek felszámolni. Azt a helyzetet, amelyben minden külső hatalomnak megvan a helyi törzsek, hadurak között a maga képviselője. És akkor még nem említettük a szélsőségesen fundamentalista tálibokat, az amerikaiak által 1994-ben még kedvezményezett, most már azonban az Al-Kaidát támogató csoportosulást, amelynek tagjai nem tudják megemészteni 2001–2002-es hatalomfosztásukat és akik ma – pakisztáni támogatással a hátuk mögött – a legnagyobb veszélyt jelentik a szövetséges csapatokra. A tálibok ugyanis 1996 és 2001 között, kihasználva a hatalmi vákuumot, átvették az irányítást. Fontos megjegyezni, hogy a derékhadukat fiatal fanatikus Korán-tanulók, szunnita iszlám vallásúak teszik ki.

Az amerikaiak bevonulásával megint az európai, pontosabban a nyugati eszmeáramlat kerekedett felül. Az afganisztáni etnikai tarkaság közös nevezője az iszlám, az 1500 éves vallás, amely átszövi az itteni világ mindennapjait: a társadalmi életet, a közéletet és meghatározza az iskolák normáit. A kérdés megint csak az: a fundamentalista vagy a modernizációt követő áramlat kerül előtérbe. Hiszen a múlt századtól kezdődően lényegében állandó vívódás figyelhető meg az iszlámban a nyugatosodás és a nyugattal való harcias szembefordulás között. (Vincze, II.; 385. oldal)

Az amerikaiak a jelek szerint némiképp okultak a kudarcokból, vagy belátták azt, amit az oroszok és évszázada a britek: a több ezer méteres hegyek és a gerillák ellen a világ legkorszerűbb fegyvereivel sem győzhetnek. Nem beszélve arról, hogy egynémely harcban sikerülhet felülkerekedni, de a háborút az elszigetelt falvakban, a lakosság egyharmadát kitevő nomád állattartók körében és külön-külön a tucatnál is több etnikai csoport esetében is meg kell nyerni. És nem csupán egy-egy hétre, hanem a következő generáció felnövekedéséig.

3 Durand tábornok erőszakolta ki 1893-ban az azóta is Durand-vonalnak nevezett határt, amely ma Pakisztán és Afganisztán között húzódik. Kettévágva ezzel az afgánok etnikumát, a pastuk ma is úgy járnak át a határvonalon, mintha ott sem lenne.

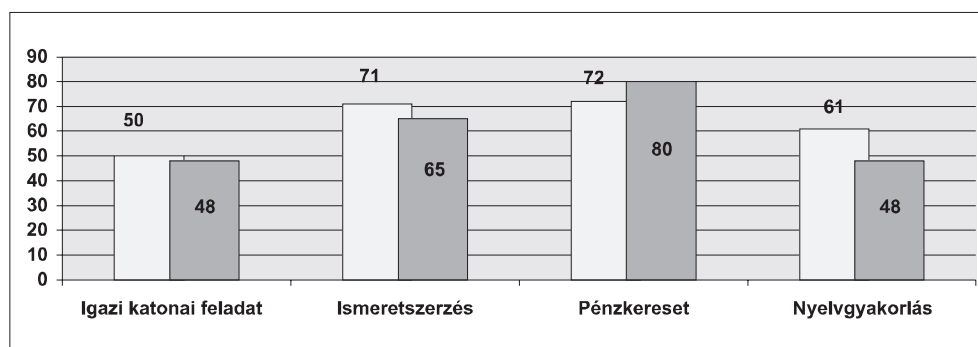
A misszió haszna

Sok más egyéb mellett mindezekre is fel kellett készíteni a misszióban résztvevőket. A vizsgálat szerint a nők érezték úgy, hogy több, használható muníciót kaptak a kultúrák közti kommunikációhoz, ugyanakkor a válaszadók csaknem harmada (28,1%) egyáltalán nem volt elégedett a felkészítéssel. (Ide kívánczok egy megjegyzés: a kiképzés körülményeivel kapcsolatban leginkább a nőtleneknek nem volt különösebb kifogásuk.) Nem véletlenül érezték úgy a nők, hogy jobban felkészítették őket a kultúrák közti kommunikációra, mert – egy későbbi kérdés kapcsán – 58%-ban ők vélekedtek úgy, hogy nem volt semmilyen nehézségük a társnemzetekkel való kapcsolattartásban. Ebben a tekintetben a hivatásosok sokkal elégedettebbek voltak, mint a szerződéses katonák (66/40%).

Az adatsort igazolja, hogy a táboron belül befogadó ország lakosaival a férfiak tudták sokkal nehezebben tartani a kapcsolatot: kétszer annyian jelezték, hogy voltak zökkenők a kapcsolattartásban. A helyiekkel való kommunikáció a szerződéseseknek és az alacsonyabb katonai, polgári végzettségűeknek került nagyobb erőfeszítésbe.

Más népek kultúráját könnyebben fogadták el a misszióban résztvevő nők. (Ezt támasztja alá kérdőív azon későbbi kérdésére adott válasz is, miszerint leginkább a hölgyek azok, akik a küldetést éppen a kultúrák megismerésére szeretnék felhasználni.) Csak emlékeztetőül: a nőknek okoz kisebb nehézséget az idegennyelvi kommunikáció és ebben az esetben ők vélekedtek úgy, hogy nyelvgyakorlás szempontjából inkább fontosnak tartották a misszióban való részvételt. (Nyelvgyakorlás tekintetében egyébként a diplomások közül háromszor annyian tartják célravezetőnek a misszióban való részvétel, mint a nyolc általánost végzettek.)

Az eredmények azt mutatják, hogy minél „tapasztaltabb” (vagyis a középkorúságot elérte, vagy túlhaladta) egy misszióban részt vevő katona, annál inkább tekinti a munkáját igazi katonai feladatnak. A tapasztalatszerzést első helyen a diplomások jelölték, de ezt a nyolc általános iskolai végzettségűek is 57 százalékban tartják hasznosnak. Jellemző, hogy a jó pénzkereset, mint elsőként említett előny, amely nem függött sem életkortól, sem beosztástól, sem iskolai végzettségtől. Sőt, nem volt releváns

4. ábra. Milyen haszna volt a misszióknak?
(A táblázat a nemek szerinti különbséget mutatja)

különbség a nemek válaszaiban sem: a megszereshető jövedelem és az itthonihoz képest extra juttatás alapvetően fontos minden külszolgálatot teljesítő számára

Kitartó kapcsolat

Nem sikerült minden váratlan eseményre felkészíteni a misszióban résztvevőket – derül ki a vizsgálatból. Ha az eredményből kivesszük a *középre minősítőket*, akkor azt találjuk, azok vannak többen, akik nem voltak elégedettek (31,5%). Márpedig egy krízishelyzetben mindig a legrosszabbra kell felkészülni – olvasható Anthonissen munkájában. (Anthonissen, 2010; p: 43–46.) Ellenkező esetben gyakran késhet a megfelelő válaszreakció, nem sikerül minden problémát számba venni, könnyebben kitör a pánik, amelynek a kezelésére újabb erőket kell összpontosítani. Érdeemes megemlíteni, hogy az elégedetlenek táborát – e tekintetben – a középiskolát végzetek, és a tanulást az első nyolc osztály elvégzése után abbahagyók vezetik.

Fontos tehát körüljárni azt, hogy, a felkészítés mely aspektusai hagytak kívánni valót maguk után. Korábban már szoltam a nyelvi és az informatikai gyakorlatlanságról, amelynél megállapítottam, hogy ezeknek alapvető készségeknek kell lenniük. Javasoltam, hogy a belépési kompetenciát alaposabban ellenőrizni kell, hiszen a néhány hónapos gyakorlás alkalmatlan az alapos tanulásra, miközben vészhelyzetben az előbb említett két készségnek alapvető szerepe lehet.

Az összekovácsolással (vagy más néven: csapatépítéssel) jobbra elégedettek voltak a résztvevők. Kifejezetten jónak tartották a fizikai felkészítést. Ebben az aspektusban az előbb említett bemeneti szűrő hatékonyabb lehet, mint a szellemi kompetenciák terén.⁴ Azért merem ezt állítani, mert a rövid kiképzés alapvetően nem módosítja a fizikai erőnléten, csak a megfelelő szintre hozza azt. Az eredmények szerint leginkább a nők tartják jónak a kiképzés technikai körülményeit. Aligha meglepő módon a nőtlenek fogadták el könnyebben a kiképzéssel járó megpróbáltatásokat.

Vizsgálatunk szempontjából releváns képet kapunk, ha ellenőrizzük: a misszióban résztvevők mennyire tartották naprakésznek azokat az információkat, amelyeket a műveleti területről és a későbbi munkájukról kaptak. A válaszadók alig több mint harmada élte meg úgy, hogy ezek az üzenetek hasznosak voltak a számukra. Vagyis az otthon kapott muníció alapján kialakított kép és a tapasztalat között jelentős szakadék mutatkozik. Kevés volt az információ? Inkább úgy vélem, hogy nem volt elég meggyőző, behelyettesíthető a megélhető élmény. Miközben egy másik, de szorosán ehhez kapcsolódó kérdésre, a résztvevők egyértelmű igennel felelnek, amikor arról faggatjuk őket volt-e missziós tapasztalatuk a velük kapcsolatba került kiképzőknek.

Naprakész információk nélkül semmilyen feladatot nem lehet hatékonyan elvégezni és a biztonságsszükségletet sem lehet kielégíteni. Afganisztánt nézve ne feledjük, hogy bár az iszlám civilizáció területén vagyunk, de – *Glaserapp* szerint – a fundamentalisták a vallás tanainak megvédése érdekében mégis hadszíntérnek

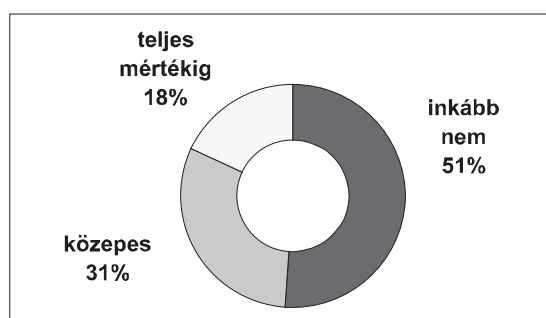
4 Az állóképességben gyengék és a valamilyen betegségben szenvedők nagy valószínűséggel nem kapnak missziós kiküldetést.

(dár al-harb) tekintik az országot. A helyiek megszállóként néznek az idegen katonákra. Még azok is így gondolkodnak, akik vonakodva, de elfogadják a feljük nyújtott kezét. Tudatosan vagy tudat alatt védekeznek a multikulturalizmus ellen. Jelentős tehát az ellenállás azok körében is, akik bár tudják, hogy az amerikai befolyás erős, de a PRT-ben látják helyi közigazgatás és ezen keresztül a megélhetésük viszonylagos biztonságát.

A helybeliek zöme nem is tudja, hol helyezkedik el Magyarország, a csapatot pedig a megszálló amerikaiakkal vagy a németekkel azonosítja. A magyar PRT CIMIC csoportjának tagjai, együtt a PSYOPS-ért felelős katonákkal, víztisztítókat adományoztak, számítógépeket adtak az iskoláknak, kályhákat osztottak ki a –25 fokos hidegben és börtönt építettek. Minderről azonban kevesen tudnának, ha a magyarok nem használnának ki minden lehetőséget, hogy bekerüljenek a helyi médiába.

A nomád és törzsi társadalommal átszőtt afgán közösségnek európai multikulturalitáshoz való attitűdjét alapvetően nem lehet és nem is lenne szabad megváltoztatni. Természetesen ettől még nem kizárt, hogy erre irányulhat jó néhány PSYOPS-művelet vagy stratégiai lélektani művelet (Strategic Psychological Operations – SPO).⁵ A PRT felől nézve mindaz, ami ma Afganisztánban történik humanitárius segítségnyújtás és rendfenntartás. (Faragó, 2010) A vizsgálat külön is kitért arra, hogy a műveleti területről elegendő információt kaptak-e a katonák? A legszembetűnőbb, hogy a nyolc általánost végzetek 46%-a nagyon hiányolja a megfelelő tájékoztatást, így van ezzel a férfiak harmada is. Mindeközben a nők közül minden második válaszadó kifejezetten hasznosnak és kielégítőnek tartja a felkészítést.

Amikor az információk hasznosságáról érdeklődünk, továbbá arról, hogy más szervekkel hogyan tudták tartani a kapcsolatot a műveleti területen, akkor a válaszadók fele úgy foglalt állást, hogy ehhez a felkészítés nem volt megfelelő. Még akkor is foglalkozni kell ezzel az eredménnyel, ha hozzátesszük, hogy a misszióban résztvevők jelentős része egyáltalán nem kerül sem hivatalos, sem informális kapcsolatba a helyi hatóságokkal.

5. ábra. Milyen felkészítést kaptak a műveleti területen más szervekkel, való kapcsolattartáshoz?

⁵ Általában hosszú távra szóló és politikai jellegű nemzeti, kormányzati szintű PSYOPS-műveletek.

A további adatokból az is kiderül, hogy minél inkább idősebbek a válaszadók, annál könnyebben megtalálják a lehetőséget a kapcsolattartásra. Ebben a bölcsesség és a tapasztalat is segít és azt is le kell szögezni, hogy a mintában szereplők között az idősebb korosztály felé haladva egyre inkább a kiművelt embereket találjuk.

Az információsziükséglet kezelése

Az inkorporált tudástőke növekedése magával hozza az intenzívebb információszükségletet, és generálja az objektív véleményalkotáshoz szükséges, más-más nézőpontú információ meglétét. A biztonságos és hatékony munkavégzéshez pedig elengedhetetlenül szükség van a rendszeres kapcsolattartásra az otthon maradt családtagokkal és barátokkal. Ez olvasható ki a válaszadók véleményéből. Az életkorral együtt nő azoknak a száma, akik minden gond nélkül tudták tartani a kontaktust az otthoniakkal. Hasonló a helyzet a polgári iskola háromfokozatú skáláját (ti. általános iskola; középiskola; egyetem) elemezve. Az egyetemet végzettek 51% elégedett volt a kapcsolattartással. A nők körében szintén ötven százalék körüli azok száma, akik nem panaszkodtak erre. Az alkalmazotti jogállás szerinti bontásban pedig a hivatásosok (41%) tarják jónak kapcsolattartási feltételeket.

Összességében azonban minden harmadik, misszióban résztvevő inkább nem megfelelőnek mondta a kapcsolattartást az otthon maradtakkal. A harminc százalékos elégedetlenség a teljes mintához képest elég jelentősnek tűnik. Ők azok, akik csak akadozva jutottak baráti vagy családi támogatáshoz és ez által vagy e mellett személyes és hivatalos hazai információhoz. Az előbbieik alapján őket kell tekinteni a leginkább sérülékenyebbeknek, a vész helyzetben náluk van a legnagyobb esélye a pánik kialakulásának, és ők lehetnek azok, akik a csapatszellelem szempontjából nem a nyugodtságot, hanem a kielégítetlen békétlenséget generálhatják. Tematizálni is könnyebb ezeknek az embereknek a mindennapjait. A tematizáció ugyanis legalább három dologtól függ.

Mindenekelőtt a médiafogyasztás intenzitásától. Márpedig, ha nem jó vagy nincs kapcsolat a hozzátartozókkal, akkor a globális médiát fogyasztja majd az érintettek. A globális média pedig főként azoknak az identitását és világméretű alakítja át, akik sok időt töltenek tévénézésrel és rádiózással. (Bajomi-Lázár, 2001) Függ a tematizáció a kulturális tőkétől. (Hegedűs, 2005) Akiknek gyenge az azonosság tudatuk, kulturális kisebbségi érzéssel küzdenek. Az iskolázatlanabbak és szegényebbek jobban ki vannak téve annak, hogy megmondják nekik „miről gondolkodjanak”. (Aronson, 2008.) Nem mellékes az sem, hogy a misszióban részt vevő különösen figyel a földrajzi, nemzeti-etnikai kérdésekre.

A vizsgálat szerint családokkal való kapcsolattartás és a barátok megtartása a legkevésbé járt erőfeszítéssel a nyolc általánost végzettek, tehát a minimális iskolai műveltséggel rendelkezők körében. Az viszont már a missziós munkára, fegyelemre is hatékonyságra is kihat, hogy a férfiak több mint fele (56%) csak kisebb-nagyobb buktatók árán tudott kapcsolatot tartani a barátaival. Jellemző, hogy a nők esetében ugyanez az arány mindössze 35%. Az ellenpróba is ezt igazolja: a nők felének semmilyen külön segítséget nem kellett igénybe venni, hogy a barátoknak (barátnőeknek) üzenetet küldjön.

Kíváncsi voltam ezek után: hogy viselték a nők az életritmus váltást. A szűk lakótérrel kevesebb bajuk volt, mint a férfiaknak, az állandó készenlét sem okozott krízist nekik, és a klímaváltozást is – még ha hajszállal is, de a gyengébbik nem bírta jobban. A bezártságot viszont ők viselték nehezebben.

Honvágya minden második embernek volt. A nők könnyebben elfogadták a nyolcezer kilométeres távolságot. Az nem meglepő, hogy a 25 évesnél fiatalabbakat nem foglalkoztatta különösebben a hazautazás kérdése. A katonai műveltség növekedésével egyenes arányban azonban nőtt a haza utáni vágy a missziós szolgálaton lévők körében. A szűk lakóteret viszont az egyetemet végzettek viselték messze a legjobban – olvasom az adatokból. És egyáltalán nem lepődök meg rajta, hiszen a kollégiumi szobák (különösen két-három évtizede) még nem kifejezetten szállodai kvartélynak feleltek meg.

Végezetül még egy információforrás-adatsor. Rákérdeztünk arra is, hogy mennyiben voltak megfelelőek azok az információk, amelyet a válaszadók a munkájukhoz kaptak? Minden második külszolgálatban lévő jelezte, hogy voltak ezzel kisebb-nagyobb nehézségek. Jobbára a nők vették egyszerűbben ezt az akadályt, de 43%-uknak (a férfiak 53%-ának) voltak hiányérzetei. Leginkább a fiatalok kérték ezt számon, a 25 év alattiak 1/3-a volt a munkához szükséges információkkal elégedetlen.

Összegzés

Megállapítottam, hogy a vizsgálatban résztvevők közül minden második válaszadónak okozott valamilyen nehézséget a missziós területen élők kultúrájának megértése. A nők a jelek szerint több aspektus alapján is könnyebben viselték el a megváltozott körülményeket. A férfiak több mint fele mondta azt, hogy voltak nehézségei, amikor megpróbálta tartani a kapcsolatot barátaival. A nők felének semmilyen külön segítséget nem kellett igénybe venni ehhez.

A vizsgálatból kiderült, hogy a válaszadók jelentős része sem a nyelvi, sem a számítástechnikai felkészítéssel nem volt elégedet. Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy ezek a kompetenciák megfelelő mértékben nem sajátíthatók el a kiképzés hónapjai alatt, vagyis sokkal alaposabban kell meghatározni a bemeneti minimumokat. Ugyanakkor kiderült az, hogy a fizikai felkészültséget megfelelő alapossággal sikerül eldönteni a pályázati eljárás során. Fontos lenne tehát egy ilyen alaposágú szellemi szűrőt is alkalmazni, amely az előbbi képességeket figyeli.

A misszióban résztvevő nők könnyebben fogadták más népek kultúráját. Ezt később visszaigazolta az a válasz is, hogy leginkább a hölgyek azok, akik a küldetést éppen a kultúrák megismerésére szeretnék felhasználni.

Megállapítható tehát, hogy a missziós mintában szereplők némiképpen más-ként viselkednek, mint a civilek. A katonai külszolgálatban a nőket találjuk többet a számítógép előtt, miközben az NRC adatai szerint a civil mintában évek óta a férfiak előznek. A vizsgálat azt mutatja, hogy az otthon kapott felkészítés alapján kialakított kép és a misszióban szerzett tapasztalat között jelentős szakadék mutatkozik.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Császi Lajos: A rituális kommunikáció neodurkheimi elmélete és a média. *Szociológiai Szemle*, 2001/2. szám, 3–15. o.
- Angelusz Róbert: A láthatóság görbe tükrői. Budapest, 2000. Új Mandátum
- Faragó László: Heurisztikus döntések és befolyásolható médiafogyasztók Afganisztánban, az afganisztáni rádióhallgatók viselkedés-lélektanának lehetséges kérdései. *Társadalom és honvédelem*, 2006/3. szám, 187–205. o.
- Huntington Samuel P.: A katona és az állam. A civil és a katonai szféra viszonyának elmélete és politikája. Budapest, 1994. Zrínyi–Atlanti Kiadó
- Bajomi-Lazar Péter: Média és politika. Budapest, 2010. Printx Budavár,
- Polyák Gábor (szerk.): Médiapolitikai szöveggyűjtemény. Budapest, 2010. Gondolat Kiadó, 75–101. o.
- Bayer Judit – Koppány Szabolcs – Nyakas Levente – Tényi Géza: A közszolgálati média és az európai versenyjog. *Közszolgálat a változó világban*. Budapest, 2010. MTA Jogtudományi Intézete, Infokommunikációs Jogi Centrum; L'Harmattan Kiadó
- NRC, Nemzeti internet-penetrációs adatok http://nrc.hu/kutatas/internet_penetracio (letöltve: 2010. december 2. 23:50)
- Vincze Lajos (szerk.): Bevezetés az európai kultúra és bölcsélet történetébe. Budapest, 2004. ZMNE
- Antonissen, Peter Frank (szerk.): Kríziskommunikáció. Budapest, 2010. HVG Könyvek,
- Glaserapp, Helmuth: Világvallások. Budapest, 1977, Gondolat
- Bajomi-Lázár Péter: Média, hatalom. A médiaimperializmus tézisei. *Médiakutató*, 2001. tavasz
- Hegedűs István – Szilágyi-Gál Mihály – Sipos Balázs – Navracsics Tibor: Politikai kommunikáció 2004 In. *Médiakutató 2005/ősz*
- Aronson, Eliot: A társas lény. Budapest, 2008. Akadémiai Kiadó
- Sztachó László – Molnár Bálint (szerk.): A médiaerőszak. Tények, mítoszok, viták. Budapest, 2010. Mathias Corvinus Collegium, Századvég Kiadó